...більшість вступаючих шкіл ...ти хорошими комірами, вбиральня... ...ними непотрібними приміщ...

Ми в умовах Харкова не можемо ...ити передбачену наркоматом норму для шкільного майдану—два гектари. Ми відводимо 0,2, 0,3, 0,4 га. Але й на цих умов не зважують загального плану реконструкції міста. Коли проглянути перший-ліпший план ...рахунком на-те, що в майбутньому якимось то чином, маленькими виступами, можна буде ввести школу в якийсь квартал. Що ж виходить? Школа зі всіх боків оброслa будовами. Шкільне подвір'я обов'язково вгороджується парканом.

Моя пропозиція: ...ванням району ...місця для шкільного будівництва.

КРУТИКО, архітектор.

...ка... школи з ...ку додому, ...ерез за школі. ...ки дітей були ...умови; щоб школа була ...ною і зручною; щоб тут ...культурні, піонерські ...знавчий куток. При ...ні школи треба ...

САННИКОВА, член батьківського комітету школи № 132.

ФУНДАТОР ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Коли в кінці минулого століття, в який-уже раз, виникла була знов ідея побудови В. Н. Каразіну пам'ятника, то реакційна професура підняла страшенний гвалт. Нашвидку було видано брошуру якогось-то В-ва «Каразин—мнимый основатель Харьковского Университета», в місцевій черносотенній пресі виступив проф. Буцинський. Висунуто було проти Каразіна дев'ять обвинувачень, серед яких кілька дуже симптоматичних. Каразіна обвинувачувалося, наприклад, у шпигунстві і доносах. Чому чорносотенці обурилися б на шпика, коли б це було так?

«Логіка» статей зводилась до того, що не могла бути фундатором університету людина, яка нелегально тікала за кордон і сиділа в Шліссельбургській фортеці. Каразін був надто прогресивною і чесною для свого часу людиною, був надто гострим критиком реакційної науки, поборників мракобісся, типу славнозвісного архімандрита Фотія, щоб навіть їх потомки могли це простити покійному.

Народився Василь Назарович Каразін 1773 року в селі Кручик, Богодухівського повіту. Вчився у Кременчуці та Харкові. Йому ще не було 18 років, коли він вступив на військову службу. І вже будучи сержантом Семенівського полку, дістає вищу освіту. Трохи пізніше виходить у відставку, займається розмаїтною науковою діяльністю, переважно в галузі природничих наук.

Він цікавиться суспільними питаннями, обїздив багато губерній і з жахом переконався, що жити в тогочасній Росії не можна. Це були часи царювання Павла І, порфірородного дегенерата, відомого своєю жорстокістю, свавіллям і безглуздям. Цього імператора Пушкін називав «докором богу на землі». Крім жахливих обставин суспільних, до еміграції Каразіна спонукувало одруження з кріпачкою. Цілком зрозуміло, що імператор відмовив йому у закордонному паспорті. Треба було зважитися на втечу. Але на кордоні Каразіна спіймали. З властивою для нього прямотою він пояснив причини втечі в листі до царя: «Я бажав укритись від твого правління, лякаючись його жорстокості... вільний характер моїх думок міг бути уже злочином».

На диво, в цей раз Павел вирішив проявити милість, хоча і за менш провини карав на смерть або засилав. Каразін не побажав йде служити, але його все-таки прикріпили до якогось сановника.

Каразін за своїми переконаннями, не був ворогом самодержав'я. Він був тільки жорстоким ненависником свавілля, безсаконності, він був щирим прихильником прогресивного розвитку своєї батьківщини, другом науки, освіти. Він плекав надії на можливість боротьби з лихом заходами «ліберальних царів», що загалом було властиво для багатьох, навіть революційно настроєних дворян тих часів. Коли, після вбивства Павла, на престол зійшов Олександр з плутаниною ліберальних програм, Каразін підкинув йому на стіл в кабінеті свою широку програму ліберальних реформ. Олександру вони подобались, цар викликав молодого Каразіна, призначив його служити в новоутвореному міністерстві освіти. Лібералізм імператора вивітрився одразу, і Каразінові, що повірив в царську правду, довелось не один раз за своє життя за неї жорстоко розплачуватися сидінням на гауптвахті, в Шліссельбурзі, в засланні тощо.

Але, крім імператора, доводилось мати справу з імператорськими чиновниками, а це була велика зграя, міцна і злісна. З нею доводилось рахуватись, з нею доводилось боротись.

В галузі освіти Каразін пропагував широкі заходи:

«Проголошуючи слово «народна освіта», я уявляю собі галузь державного, батьківського управління, яка охоплює все, що тільки може стосуватися освіти громадян, до якого б стану вони не належали, якої б статі й віку не були».

Він підноситься до розуміння, що релігія є першим ворогом освіти і виступає проти тоді всемогутнього «Біблейського товариства»:

«Легко довести, — пише він, — що в цю пору вже могло бути надруковано більш книг святого письма, ніж є письменних людей в Росії, яких число далеко не доходить сотої частки населення».

Він розуміє, що від біблії ніякої користі для виховування людини немає, і, як на приклад, вказує на духовенство: воно щодня користається біблією і «є одним із найрозбещеніших класів народу».

Цілком зрозуміло, що такі розуміння освіти неминуче озброювали проти їх автора усю офіційну тодішню науку, чиновників світських і духовних.

У цей час у Каразіна виникла ідея заснування університету в Харкові. Він завжди проявляв любов до свого рідного Харкова і вважав за найкорисніше для цього мати університет. Вибір міста теж належить тільки йому, його, так би мовити, патріотичним почуттям до Харкова. Принаймні, всі довколишні міста, як Суми, Белгород, не кажучи вже про Київ, були відповідніші. Який непривабливий був тодішній Харків, як університетське місто, видно хоча б з того, що довго ще в Харківському університеті існували так звані весінні «прямі канікули» — студенти не могли потрапити на лекції через непролазну прязюку. Історія створення Харківського університету — блискучий спізод з діяльності Каразіна, що водночас прекрасно ілюструє тодішні звичаї, тодішній стан освіти.

Пам'ятник Каразіну В. Н., фундаторові Харківського університету.
Фото З. ТУЛЕСА.

Міністром освіти був граф Завадовський. Один із сучасників про нього писав:

«Наша народна освіта іде трошки тихо. Господь бог, створивши світ за шість днів, спочивав у сьомій, а наш міністр робить краще: він шість днів нічого не робить і, не зважаючи на це, відпочиває в сьомій».

При такому суцільному «відпочинку» освіти Каразін взявся за організацію університету. Усю працю, весь тягар, а частково і матеріальні витрати йому довелося взяти на себе. Найважче було з переборенням канцелярської рутини, а школи і прямого опору освітньому захо... глибоко вкорені причини відставання місцевої промисловості області, рішуче розгортувати роботу апарату обласного центру, який досі продовжує ... розрахунковому керувати підприємствами. Але доводяч цього не зробив. Він не розповів докладно про те, як лікуються наслідки шкідництва, яко провадив в обласцентровому ... народу Шлефер, не пізнав у довжині ... ного конкретного вивчування відставан... стахановський рух. ... ніть у проекті резолюції ... ганізацію ... Розгорнути стахановський рух.

Важко що народу ... Не були ...

А. ЯКОВЛЕВ.

...дові. Перешкоди виростали щодня, щокроку.

Не видавали навіть тих коштів, що їх виділяло міністерство. Спочатку обіцяли 125 тисяч, потім вирішили дати 40, а видали 18,і то,точно вирахувавши, на що їх слід витратити, так точно розписали, що і витрачати не можна було. Наприклад, на устаткування фізичного кабінету призначили 500 крб., але на ці гроші не можна було придбати навіть одного хорошого з потрібних приладь.

Не було приміщень. Відведені будинки «присутственных мест» губернатор відмовився звільнити «по причине грязи», як писав він міністру внутрішніх справ.

Коли знайшлося приміщення, то не можна було звайти майстрів для його обладнання. І Каразін виписав 32 родини ремісників із закордону, витративши позичених 10 тисяч. Статут університету півроки блукати по канцеляріях різних міністерств на цілі роки. Майже три роки велася боротьба проти рутини, проти злісного небажання царських сатрапів зробити щось корисне для освіти. Тільки величезна віра в користь справи і величезна енергія Каразіна зуміли перебороти такий опір.

Утворення університету гальмувалося ще й тому, що його організатор накреслив трохи не звичний для тодішніх умов план. Основними відділами університету мусили стати відділи математики, фізики, хемії, інших природничих наук, механіки, землемірства, медицини, різних мистецтв тощо. Цих намірів організатор університету так і не спромігся здійснити.

Бракувало професорів. Росія була надто бідна на наукові кадри. Каразін не спинається перед запрошенням закордонних фахівців, листується з тогочасними відомими світовими вченими Фіхте, Пуассоном, Гільденбрантом та іншими й запрошує багатьох професорів із закордону.

До участі в організації університету було притягнуто великого німецького поета Гете. Він порекомендував кілька своїх знайомих професорів, листовно давав поради щодо організації навчання тощо. Коли 1805 року, кінець-кінцем, було університет відкрито, то цар по-царському обдарував усіх «по заслугах»: губернського предводителя дворянства — орденом, міського голову — чином, протоієрея — наперсним хрестом, і цілком природно, що осторонь лишився дійсний організатор, що не був ні предводителем, ні головою, ні протоієреєм.

В цей час Олександра міцно оточили «толпой стоящие у трона» Аракчеєв, Фотій, Магницький. Каразіна викидають з роботи в міністерстві. Великої шкоди йому завдали «листи правди», що в них він описував обурливі факти чиновницького свавілля, агресуючи їх імператорові. Саме за ці листи пізніше називали його чорносотенці шпигуном і доносником.

В одному листі з приводу повстання Семенівського полку він взяв під захист повстанців, вину покладши на полковника Шварца. Цей «професор» довів муштру і дисципліну до того, що за їх порушення наказував цілувати солдатам в рот. Олександр страшенно обурився на Каразіна за цей лист, бо він знав Шварца за ретельного кріпосниця-доного слугу. Каразіна увязнили в Шліссельбург, де він просидів півроку, після чого його висилано було до власного хутора, без права виїздити будь-куди і без права листуватися з будь-ким, крім як через губернатора. Тут і кінчилися роки боротьби за освіту, самітного, забутого, збідніло фундатора Харківського університету.

Каразін був не тільки енергійним діячем освіти, а й видатним ученим. Він, зокрема, висунув ідею організації метеорологічної служби, захоплювався ідеєю використання атмосферної електрики. Але тодішня наука, в особі академіка Фуса, визнала, що «лейденська банка... здобуває стільки електрики, скільки лише буває потрібно».

Пропозиції Каразіна зустрічали глузливі зауваження могутніх вельмож. Коли до Аракчеєва, що пройшов 1824 року через Богодухів, звернулись голодуючі селяни, він глузливо порадив попрохати чакуна Каразіна, «адже він знімає з неба дощ і грім». Тільки знаменитий вчений Гумбольдт, під час свого перебування в Росії, вислухав Каразіна і визнав доцільність його думок.

***

Нікому не здається дивним, що про Каразіна не згадували майже століття від заснування університету. Не здається дивним те, що переважні ліберали побоялись на пам'ятнику дати дійсну оцінку заслугам фундатора, визначивши Каразіна «положившим основание», а там, мовляв, хтось інший робив. Це цілком закономірно для старих, передреволюційних часів.

Але дивним здається позиція керівництва Харківського державного університету, його абсолютне забуття ролі Каразіна. Буквально днями нам довелося вислухати розмову двох студентів біля пам'ятника, в якій один одному розповідав:

— Він (показує на пам'ятник) віддав свій сад університету, той сад, що університетським звався, тепер імені Постишева, от і поставили пам'ятник.

Таке «знайомство» студентів з іменем фундатора університету навряд чи робить честь його керівникам. Навіть коли уряд торік відзначив 130-ліття існування університету, ніхто з університетських керівників не згадав про його організатора. В університеті немає жодного портрета Каразіна, не написано жодної роботи про нього, не прочитано ні одної лекції. Адже справа із створенням історії університету за останні три роки просунулась хіба від одного канцелярського столу до іншого. Не більше.

С. ШАХОВСЬКИЙ.